

Щириця Т. В.

к.філос.н., доцент ФСП НТУУ «КПІ»

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЗАСАДНИЧА ЦІННІСТЬ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Легітимний правовий порядок в демократичному суспільстві стає можливим за умов широкого консенсусу усіх учасників соціальної взаємодії. Виникає два питання унормування, а саме: 1) суспільних інтерацій як комунікацій правових суб'єктів і 2) консенсусу як результату плюральності культурних уявлень і уподобань. На верхівці піраміди соціальних взаємин є права людини, які в кожному правовому суспільстві інституціалізуються і тільки у такий спосіб, а саме із забезпеченням ефективного функціонування інституцій права, є регулятивними, отже визнаються громадянами. Становлення правової свідомості і правового соціального порядку - це суперечливий культурно-історичний процес, в якому зазвичай є пастка його пришвидшити чи оминати «круті повороти». Для українського суспільства ситуація обтяжена ще й тим, що, з одного боку, часу для національної історії обмаль, з іншого, - вкрай небезпечним є ігнорування об'єктивних механізмів становлення правової свідомості і правового порядку.

Свого часу делегація УСРС в складі СРСР не підтримала Велику хартію прав людини, ухвалену 1948 року ООН, хоча директор Сектору держави і права АН УСРС В.Корецький написав текст найважливішого вступного параграфа Хартії. Визнання природних і засадових прав людини настало в СРСР тільки після підписання Гельсінкських угод 1975 р. Через таку політико-ідеологічну ситуацію філософія права як важливий напрямок філософських досліджень не була артикульована. Проте в радянській філософії питання про людину, свободу, гуманізм, культуру, загальні норми взаємодії актуалізувались в теорії сутнісних сил людини через дослідження опрідметнення та відчуження людської сутності. Сучасний дискурс з прав людини здійснюється в контексті зародження глобального світового порядку на основі співставлення таких понять, як універсальність, культурна різноманітність і культурний діалог. Права людини розглядаються як прояв певного ідеального виміру сучасного порядку, ідеал в умовах глобалізації.

Справедливість як фундаментальна цінність – поряд із двома іншими «основними цінностями» (Grundwerte): свободи і солідарності – є стрижневим складником не тільки трансформації теоретичних уявлень, а й перегляду світоглядних засад практичної реалізації цих цінностей через механізми демократичного устрою держави та суспільства. Рефлексія справедливості поглиблюється після публікації в англо-американському просторі 1971 р. фундаментальної праці Дж.Ролза «Теорія справедливості», продовжується у 80-90 роки, згадаймо, принаймні, дискусію між К.-О.Апелем і О.Гьофе, і триває по сьогодні, зокрема це відбито у виданому в Німеччині 2010 р. збірнику

«Глобальна справедливість: ключові тексти дискусії між партикуляризмом і космополітизмом», в якому взяли участь провідні філософи сучасності: Дж.Ролз, Т.Нагель, Ю.Габермас, О.Гьофе та інші. Провідні політичні партії Німеччини – СДПН, ХДС, ХСС в своїх Програма принципів (Grundsatzprogramm) основні цінності конкретизують як масштаби і критерії діяльності суспільних акторів. З 90-х років ця проблематика актуалізується і в нашій соціально-філософській та філософсько-правовій літературі, особливо після публікації російського (1995 р.) і українського (2001 р.) перекладів праці Дж.Ролза. У цих та інших видання йдеться не тільки про теоретичні дослідження проблеми справедливості, а передусім про її соціально-онтологічне та практичне значення саме як однієї з Grundwerte.

Треба зауважити, що тема справедливості і прав людини досить контроверсійна, що проявляється в суперечностях лібералізму і консерватизму, соціал-демократії і неоконсерватизму, універсалізму та партикуляризму. Така контроверсійність джерелом має протилежність теоретико-методологічних засад справедливості в концепціях Дж.Ролза і Р.Нозіка, які ґрунтуються відповідно на деонтології І.Канта і теорії природних прав Дж.Лока.

Українське суспільство – попри політичну невизначеність його сутнісних, змістових, футурологічних вимірів, - все ж прямує шляхом побудови правової, соціальної держав із гарантією основних прав людини. На цьому шляху на нас чатує відсутність консенсусу щодо субстанційних принципів загальної справедливості. Ми маємо створити умови для повноцінного дискурсу справедливості, через який уточнюються два виміри справедливості, а саме персональний та інституційний. Тобто справедливість як характерна риса особистості, що формується через розгалужений процес соціалізації з її різними формами, вимірами і рівнями, результатом чого є Person (зріла людина, за І.Кантом), і політична справедливість, що стосується права, держави і політики. Часто-густо ці дві справедливості називають суб'єктивною і об'єктивною. Без взаємного проникнення індивідуально-персонального і соціально-інституційного складників справедливості як цінності не може функціонувати і справедлива правова система. Так само для підтримки цінності справедливості правові інституції демократичного суспільства мають бути співвідносно зорганізованими.

Треба казати ще й про інші, окрім персонального й інституційного, виміри цінності справедливості в контексті прав людини і правового ладу. Так, важливим для імплантації теоретичних уявлень про справедливість як цінності в повсякденні практики є *етичний* вимір, який містить у собі розрізнення реального (суцього) й ідеального (належного), через що в етиці категорія справедливості постає водночас дескриптивною і прескриптивною. *Правовий* вимір спирається на ціннісно-нейтральну раціональність правової самореферентної системи. *Економічний* вимір засадничений принципами

формальної раціональності та законами вільного розвитку ринку. *Екологічний* вимір реалізується через принцип відповідальності «за і перед буттям» (Г.Йонас). *Освітнянський* вимір, зміст якого виявляється в інтерсуб'єктивності навчальних і виховальних практик. Дослідження потребують як окремі виміри справедливості, так і аналіз їхньої інституціалізації, що набуває практичності через діалектику індивідуального (уявленя) і суспільного (загальноновизнаного та дискурсивно узгодженого змісту поняття про справедливе життя).

Смисловим горизонтом проблеми справедливості як цінності є її інтерпретація через основні права і свободи громадян як вільних і рівних особистостей. Соціальний порядок, який структурується орієнтаціями і практиками дотримання прав і свобод є першою, невід'ємною передумовою обґрунтування соціальних інституцій, в які імплантуються Grundwerte – свобода, справедливість, солідарність. Генеза ідеї суспільного договору в новоєвропейській філософії – від Т.Гобса, Дж.Лока, Ж.-Ж.Русо, І.Канта – призводить до практичної реалізації двох взаємопов'язаних і взаємообумовлених принципів рівності й розбіжностей. Саме принцип розбіжностей надає справедливості ліберального характеру.

Основними шляхами обґрунтування критерію справедливості є уявлення про природу людини і про основну політичну мету та ідеал суспільства. Сучасна картина людини віддзеркалює дуальність людської істоти: вона прагне вдосконалення і вимагає поваги до її гідності і, в той же час, завжди постає як істота автономна в Кантовому розумінні, а саме як *auto+nomos* – закон для себе, яка користується для самообмеження власним розумом. Тому дієвим виявляється такий принцип справедливості, що забезпечує найкращі умови для самореалізації автономної людини в горизонті свободи і солідарності. Можна зробити такий висновок: цінність справедливості як засада правового порядку виявляє себе як прагнення індивіда діяти згідно із правами і обов'язками, зміст яких у демократичному суспільстві полягає в діалектичному поєднанні індивідуального життєвого проекту із обов'язковим забезпеченням умов для реалізації життєвих проектів кожного Іншого. Справедливим є діяти індивідуально в горизонті дій разом, кореспондувати власні цілі, інтереси, мрії, бажання, потяги із суспільними за умов, що соціальний порядок відповідає гуманістичним цілям і прагненням.